

Sverba Y. I. Some approaches to define the concept of «access to justice»

The article is dedicated to the analysis of the concept of «access to justice». The national legislation, the case law of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights, as well as academic papers have been analyzed by the author. The author concludes that there are at least two approaches to define the concept of «access to justice»: broadside and restricted one. The latter is inherent in Ukraine, since the Constitution stipulates that justice in Ukraine is exercised by the courts exclusively.

The case law of the European Court of Human Rights explored in this article demonstrates a broad interpretation of the right to a fair trial, as quasi-judicial authorities are often empowered to make decisions that directly affect a person's rights and obligations.

Foreign researchers are more progressive in determining the concept of access to justice: the latter is considered as an intention to resolve person's legal problems, not limited with access to classical judicial protection.

Even though the access to justice concept is not legally defined, it includes the core elements as legal awareness of person's rights; lack of financial barriers to access to the court; the right to free legal aid guaranteed by the state; a fair and independent court; a reasonable time to settle a dispute, as well as the enforcement of the judgment.

The state could ensure the effective access to justice only if all of the said elements are implemented. At the same time, the states have both positive (to provide the right to free legal aid) and negative obligations (not to interfere with court activities, etc.).

Keywords: access to justice, justice, right to a fair trial, rule of law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-37

УДК 340.12

*Вікторія Володимирівна Середюк,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

**РОЛЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ
В ТЕЧІЯХ НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ**

Постановка проблеми. Неолібералізм – комплексне явище культури початку ХХ століття у країнах Європи та США як реакція на кризи, спричинені здійсненням політики класичного економічного лібералізму. Неолібералізм охоплює теоретичні напрями гуманітарних досліджень та втілення доктринальних ідей, концепцій, теорій у практичній діяльності. Неолібералізм сформувався у галузях економіки, політології, юриспруденції, міжнародного права, філософії як наукових галузях знань та втілювався в економічній, соціальній та культурній політиці західних демократій, включаючи закріплення окремих його доктринальних положень в конституціях європейських держав. Тому неолібералізм можна визначити як комплекс доктринальних течій та соціальних практик, що характеризується економічною, політичною, правовою та ідеологічною складовими.

Представники неолібералізму намагалися по-новому визначити роль, значення та завдання держави відповідно до міжвоєнних та повоєнних економічних та політичних умов. Разом з тим їх ідеї стосувалися індивідуальних прав та свобод, правового порядку, соціального ладу, а також світоглядних та методологічних засад, на яких ґрунтувалися, зрештою, усі течії неолібералізму. Виходячи із такої всеохопності проблематики суспільного життя, неолібералізм став провідною доктриною та практикою західних демократій у ХХ столітті, а з розпадом комуністичного табору в Центральній Європі не втратив значення і в ХХІ столітті.

На нашу думку, правова, економічна, соціальна, культурна політики держави повинні базуватися на відповідній теоретичній основі, вважаємо, що неоліберальні концепції не втратили для нашої

держави актуальності та потенціалу. Серед іншого, неолібералізм пропонує певну концепцію сучасної держави, виходячи з якої можливо ідентифікувати конкретні функції, завдання, роль та призначення останньої відповідно до реальних потреб суспільства. Зрештою, результати дослідження цього питання в подальшому надають можливості порівняти умови, за яких в західних демократіях почала реалізовуватись політика неолібералізму, та умови, які склалися в українському соціумі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виникнення неолібералізму припадає на 30-ті роки минулого століття. Цьому передували складні, несприятливі та кризові явища в багатьох західних країнах, такі, як: велика депресія в США, економічний спад у Великобританії, крах німецької економіки після Першої світової війни, світова економічна криза 1929-1933 рр. Причинами економічного спаду та криз була реалізація в політиках цих держав концепції «держави нічного сторожа» та принципу «laissez-faire», себто ідеї саморегулювання ринку та невтручання держави в економіку, і такі їх наслідки, як: виникнення нічим не обмежених монополій, перевиробництво, інфляція, зростання цін, зниження купівельної спроможності найманих працівників, руйнація структури вільного ринку, незахищеність трудових прав працівників, ненормований робочий час, соціальне відторгнення та неблагополуччя.

Говорячи про неолібералізм, використовують також терміни «соціальний лібералізм», «сучасний лібералізм», ордолібералізм, «держава загального благоденства». Основними його представниками є Л. фон Мізес, В. Ліппман, Ф. фон Гаск, В. Ойкен, В. Рьопке, А. Рюстов, В. Ростоу, Д. Белл, Е. Тоффлер, Дж. Гелбрейт та ін.

В українському науковому дискурсі ідеї неолібералізму найбільше обговорювалися у 90-х роках ХХ століття та у першій декаді 2000-х років. Це роботи Н. Гедікової, О. Гужви, В. Денисенка, М. Жовтобрюха, В. Заблоцького, Г. Куц, В. Лісового, О. Нестеренко, О. Панкевича, О. Проценка та ін.

Зауважимо, що низка цих досліджень має політологічне, філософське або економічне спрямування, і проблематика ролі держави в неолібералізмі майже не розглядалася з позицій загальнотеоретичної юриспруденції. Останнє десятиліття інтерес серед державних діячів, науковців та практиків до неоліберальних ідей майже згас, так і не втілюючи принаймні основні засади неоліберальних теорій у вітчизняному державотворенні.

Мета статті. Дослідити та розкрити розуміння ролі та призначення держави в течіях неолібералізму в ХХ столітті.

Основні результати дослідження. У серпні 1938 року в Парижі відбулася конференція неоліберальних економістів, відома під назвою «Колоквіум Ліппмана», на якій було сформульовано 5 основних теоретичних позицій неолібералізму стосовно нової ролі держави [4, с. 229-231]. Концепція держави в неолібералізмі полягала в наступному.

По-перше, держава має визначати систему правил, в межах яких формується економічна активність, та гарантувати їх виконання. В юридичному аспекті це означає, що держава повинна створити стабільний правовий порядок як сукупність норм, а також систему інститутів влади та правовий режим, які б забезпечували виконання цих правил та невідворотність юридичної відповідальності за їх порушення. За своїм змістом такий правовий порядок має бути вільний від корупції та характеризуватися, якщо згадати Г. Радбруха [8], правопевністю. Тобто бути стабільним та передбачуваним, забезпечуючи таким чином сприятливі умови для ведення підприємництва. В цьому контексті неоліберали дотримуються ідеї тісного зв'язку ринкової економіки, демократії та політичної свободи [1; 7]. Все це можливо за умови створення, підтримання та захисту правового порядку, а, отже, і реалізації доктрин правової держави та верховенства права.

Сукупність єдиних для всіх правил поведінки стосується не лише індивідів, але також і держави. Так, німецькі економісти та юристи (представники напряму ордолібералізму) вважали, що втручання держави може деформувати економічну систему, тому її діяльність має суворо регламентуватися законами та бути впорядкованою завдяки правовій системі. Держава в першу чергу має дотримуватися правових норм і ретельно слідкувати за їх виконанням іншими суб'єктами [9, с. 81].

Стабільний правовий порядок держава має підтримувати за допомогою примусу. Власне, неоліберали ніколи не заперечували державу як інститут примусу, призначений для загального блага.

На думку Л. фон Мізеса, для забезпечення мирної людської співпраці необхідний державно-правовий примус, адже суспільство не може нормально функціонувати, якщо існують постійні загрози сваволі котрогось з його членів. Держава має «змусити особу, яка не поважатиме життя, здоров'я, особисту свободу або приватну власність інших, погодитися із правилами життя у су-

спільстві». Таким чином основне призначення держави в ліберальній теорії – захист власності, свободи, миру [6, с. 10].

Держава визнається абсолютною необхідністю і заради захисту власності, свободи економічної діяльності та миру її механізм та режим мають бути влаштовані так, щоб її розвиток «ніколи не переривали громадянські війни, революції та повстання» [6, с. 10]. З юридичної точки зору, інструментами досягнення цієї мети є демократія, розподіл влад, визнання та захист індивідуальних прав та свобод, доступ до правосуддя, справедливості, неупередженості та законності судових розглядів та рішень, невідворотність юридичної відповідальності, законність у процедурах виборів, рівність перед законом, подолання корупції, національна безпека. В цьому контексті значення держави нібито зміщується у бік інструментального, обслуговуючого, утилітарного. Адже держава умовно перестає бути метою та цінністю самою по собі, але вона вибудовується таким чином, щоб створити умови для найбільш ефективного економічного розвитку. Тобто такі ідеали та пов'язані з ними цінності, як правова держава та верховенство права, набувають прагматичного характеру, оскільки за їх реалізації економічне зростання більш ймовірне, ніж в умовах беззаконня, корупції, ручного управління тощо. З огляду на це, очевидно, чому країни західної демократії настільки прискіпливо ставляться до перелічених інструментів та їх непорушності. Хронологічно ж склалося так, що визнання та гарантії природних прав людини з боку держави стали можливими в умовах неоліберального способу організації держави.

А. Рюстов писав: «На мою думку, найбільшою та найгіршою слабкістю нашої позиції є те, що досі ми не маємо контрпрограми проти більшовизму. І тому для нас немає більш важливого та нагального завдання, ніж створення та розробка такої програми» [11, с. 99-102]. Альтернативою соціалізму він вважав саме програму неолібералізму, який має назву також «соціального лібералізму», або «соціального ринкового господарства».

Разом з тим прихильники неолібералізму наголошують, що незважаючи на сильну роль держави в економічних відносинах, її соціальну функцію, їх теорія суттєво відрізняється від соціалізму. Коренева відмінність полягає в тому, що неолібералізм ґрунтується на визнанні права приватної власності та в жодному разі не заперечує свободу договорів чи підприємницької діяльності.

Так, Л. фон Мізес стверджує, що лібералізм, приймаючи приватну власність на засоби виробництва, все, що суперечить цьому, логічним чином заперечує. Соціалісти намагаються ввести державний контроль на всі ті сфери, для яких лібералізм залишає свободу. Лібералізм захищає інститут приватної власності не заради збагачення власників, а тому що очікує високий рівень життя від такої економічної організації життя для всього суспільства [7, с. 134-135].

По-друге, на конференції визнавалося, що ринковий механізм не забезпечує автоматичного саморегулювання та рівноваги, а тому потребує певного державного втручання.

У 1932 році німецький неоліберал Олександр Рюстов запропонував замінити принцип «laissez-faire» на «ліберальний інтервенціоналізм» наголошуючи, що «лише сильна та незалежна держава може забезпечити вільний ринок». Разом з тим її втручання (інтервенціоналізм) потрібно розуміти не як таке, що протидіє законам ринку, а як таке, що уможливорює та забезпечує їх максимальну та безперервну реалізацію [10, с. 130].

У неолібералізмі знайшли нове втілення ідеї Т. Джеферсона, Б. Франкліна, Т. Пейна про власність як результат соціального контракту. Відповідно, «субстанція власності» розглядалася як сукупність двох елементів – «приватного» та «соціального», що й склало методологічну основу обґрунтування права держави на соціально-економічне регулювання та планування [5, с. 163].

Зауважимо, що визнання необхідності державного втручання не означало перехід до функції керування економікою на кшталт планового господарювання. Тому третім положенням конференції визнавалося, що держава має здійснювати лише ті заходи, які б забезпечували підтримку вільної конкуренції.

В аспекті державного втручання погляди неолібералів значною мірою ґрунтувалися на течії кейнсіанства. Так, Дж. М. Кейнс в своїй роботі «Кінець laissez-faire» зазначав, що держава повинна реалізувати ті функції, які виходять за межі підприємницької діяльності індивідів, тобто належить до тієї сфери, яку не може вирішити ніхто. Ця діяльність держави повинна була полягати у спрямованому та централізованому контролі грошового обігу та кредитування, забезпеченні повної публічності усіх даних та фактів в галузі підприємництва з метою зменшення соціальної нерівності та безробіття. Держава також має здійснювати координування суспільних заощаджень та здійснен-

ня зовнішніх інвестицій. Тобто вирішувати, із яких галузей економіки акумулювати та в які галузі скеровувати фінансові потоки [6, с. 757]. Однак, на відміну від кейнсіанства, у власне неоліберальних теоріях об'єктом впливу держави визнавалися інституційні основи конкурентного механізму ринку [2, с. 30]. Тобто заради досягнення відповідної мети держава має здійснювати митну, податкову, патентну, торговельну політики.

На думку німецького неоліберала В. Рьопке, держава має бути достатньо сильною, щоб обмежити потужні монополії та інші групи, які прагнуть панувати на ринку. Тому вона має зосередити увагу на захисті принципів ринкової економіки, зокрема, конкуренції, замість необмеженого перерозподілу ресурсів [9, с. 86].

В зв'язку з цим завданням держави, по-четверте, визнавалося обмеження монополій. Ця ідея лежить в основі антимонопольних законодавств (наприклад, в політиці Л. Ерхарда та антитрастового законодавства в США).

Як зазначав засновник ордолібералізму В. Ойкен, правовий порядок не заперечує та не перешкоджає економічній свободі, а навпаки, забезпечує її та захищає. Однак конкуренція, притаманна та необхідна для ринкової економіки, не відтворюється та не зберігається автоматично сама по собі. Її знищують монополії, якщо держава не вживатиме відповідних заходів щодо їх обмеження [9, с. 78].

Тому, необхідно підкреслити, що прихильники неолібералізму виступають не лише за конкуренцію, вони вимагають активного державного втручання для захисту, підтримки та формування конкурентної економіки.

П'ятим пунктом неолібералізму проголошувалося обмежене втручання держави в економічні відносини. Воно допускалося лише тимчасово та у випадках, коли порушувалась гнучкість попиту та пропозиції та втрачалася рівновага на основі цінового механізму. Держава не має встановлювати ціну на ринку, однак має впливати на величину попиту чи пропозиції, вирівнюючи таким чином ціни та запобігаючи різким коливанням.

У 40-х роках ХХ ст. визнавалося обмежене втручання держави в економіку. Німецькі ордоліберали вважали, що будь-яка держава прагне до розширення свого впливу. Якщо ж заради «загального блага» чи «наведення порядку» держава займе монополістичні позиції у певній сфері господарювання, то це призведе до таких самих негативних наслідків, як і у випадку з приватними монополіями [9, с. 81]. В зв'язку з цим, як вже було згадано, держава сама має бути обмежена системою правових норм і антимонопольну політику слід також поширити на саму державу.

Однак вже у 60-х американський економіст Дж. Гелбрейт у роботі «Нове індустріальне суспільство» зазначив, що з розвитком техніки, поширення вищої освіти, виникнення працівників категорії топ-менеджерів, економіка набуває формату індустріальної системи. В ній ринковий механізм може бути замінений іншим механізмом, конкуренція зникає, окремі фірми тяжіють до злиття і утворення великих корпорацій. Останні завжди прагнуть до усунення ризиків та невизначеностей, а тому прагнуть усунути конкуренцію. Разом з тим, в індустріальній системі складні технології потребують навчання персоналу, програм наукових досліджень, якими далеко не завжди займаються корпорації, оскільки це не дає швидкого прибутку.

За таких умов завданням держави залишається усунення невизначеності на ринку через правові механізми, регулювання попиту та пропозиції в сфері технологій, фундаментальних наукових досліджень (наприклад, здійснення держзамовлень, фінансування освіти). Держава повинна займатися тими сферами, які не вигідні в аспекті швидких доходів для приватного сектору економіки. За Дж. Гелбрейтом, це сфера сільського господарства, оскільки неможливо передбачити та гарантувати урожайність і дохід, сфера регулювання забруднюючих екологію викидів, сфера довготривалих наукових досліджень, які можуть не мати конкретного прикладного характеру найближчі десятиліття [3].

Ідеї неолібералізму втілювалися у політиках західних урядів у міжвоєнний період та продовжували реалізуватися після Другої світової війни. Так, найбільш яскравими прикладами успішного застосування доктрини сучасного лібералізму стали «Новий курс» Рузвельта у США, програма Дж. М. Кейнса у Великобританії, концепція соціально-ринкового господарства за міністра Л. Ерхарда у ФРН. Економічне зростання та наслідки науково-технічного прогресу дозволили звернути увагу неолібералів на соціальну функцію держави.

Американський економіст та політичний філософ В. Ростоу обґрунтовував теорію, відповідно до якої США та демократичні держави Європи після Другої світової війни перейшли в своєму ро-

звитку до епохи високого масового споживання. Це період високого рівня комфорту для індивідів завдяки реалізації ідей неолібералізму. На цій стадії суспільство може обирати, як розвиватися і на що витратити кошти, а також через демократичні інститути обирати політику держави, вирішувати питання оборони та безпеки, питання рівності та соціального забезпечення, питання створення дорогих товарів та послуг (медичне обладнання, ракети, кораблі тощо). Реалізуючи в своїх політиках неоліберальні ідеї, західне суспільство обрало безпеку та соціальний добробут [12, с. 4-16].

На думку цього вченого, всі держави рано чи пізно можуть досягти цієї стадії розвитку, однак для цього вони мають вжити такі заходи, як: демократизація на західний зразок (поширення освіти, створення представницьких органів влади, розподіл влад, наявність інституту виборів); зміна системи цінностей та способів легітимації влади. Щодо останнього, вочевидь, мається на увазі перехід від веберівських традиційної та харизматичної легітимностей влади до раціонально-правового способу організації та визнання влади.

Висновки. Неолібералізм як комплекс наукових теорій та соціальних практик, що виник і розвинувся у XX столітті в країнах Західної Європи та США, по-новому, на відміну від класичного лібералізму, розглядає проблему ролі та призначення держави.

Головним призначенням держави в неоліберальній теорії проголошується захист власності, свободи та миру.

Держава визнається необхідним інститутом організації суспільства, основним завданням якої є створення правового порядку та забезпечення мирного співжиття і правової стабільності. Інструментами для реалізації цих завдань виступають демократичні інститути влади, реалізація теорій правової держави та верховенства права, зміна цінностей та способів легітимації влади у раціонально-правовому напрямі.

Крім того, держава в неолібералізмі має сильний вплив на економічну систему шляхом усунення монополій на ринку, забезпечення вільної конкуренції, регулювання надлишків попиту та пропозиції. Також одна з провідних ролей держави полягає у здійсненні діяльності, яка не надає прибутку в найближчих перспективах (гуманітарна, наукова, медична, екологічна сфери). Створивши умови для сталого економічного розвитку, держава реалізовує соціальні та безпекові завдання.

Список використаних джерел

1. Гаск Ф. А. Конституція свободи / Пер. з англ. Мирослави Олійник та Андрія Королишина. – Львів : Літопис, 2002. – 556 с.
2. Гужва О. П. Лібералізм та неолібералізм у якості провідних парадигм державного та соціального устрою / О. П. Гужва, К. С. Слабко // Практична філософія : науковий журнал / Благодійна орг. «Центр практичної філософії»; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2011. – № 4 (42). – С. 27-31.
3. Гэлбрейт Д. К. Новое индустриальное общество : пер. с англ. / Д. К. Гэлбрейт; Общ. ред. и вступ. ст. Н. Н. Иноземцева и др. – Москва : Прогресс, 1969. – 480 с.
4. Жамс Э. История экономической мысли XX в. М., 1959.
5. Заблоцький В. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія. – Донецьк : Янтра, 2001. – 368с.
6. Лібералізм: ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза : антологія / Наук. т-во ім. Вячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – 2-е вид. (переробл.). – Київ : Простір; Смолоскип, 2009. – 1128 с.
7. Мизес Л. Индивид, рынок и правовое государство. – Санкт-Петербург : Пневма, 1999. – 196 с.
8. Радбрух Г. Філософія права. К.: Тандем, 2006. - 316 с.
9. Социальное рыночное хозяйство: концепции, практический опыт и перспективы применения в России / Под общ. ред. проф. Р. М. Нуреева, место издания Гос. ун-т – Высшая школа экономики; ТЕИС Москва, 2007. – 325 с.
10. Rüstow A. «ZWISCHEN KAPITALISMUS UND KOMMUNISMUS.» // ORDO: Jahrbuch Für Die Ordnung Von Wirtschaft Und Gesellschaft, vol. 2, 1949, pp. 100–169. JSTOR, www.jstor.org/stable/44290209. Accessed 23 Mar. 2020.
11. Rüstow A. Soziale Marktwirtschaft als Gegenprogramm gegen Kommunismus und Bolschewismus //«Wirtschaft ohne Wunder»/ Erlenbach, Zürich, 1953, S.99-102. Цит за: Hegner J. Alexander Rüstow: Ordnungspolitische Konzeption und Einfluss auf das wirtschaftspolitische Leitbild der Nachkriegszeit in der Bundesrepublik Deutschland. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2000 – 202 p.
12. Rostow W. W. The Stages of Economic Growth. Cambridge University Press, 1960. – xii + 179 pp.

References

1. *Haiek F. A.* Konstytutsiia svobody / Per. z anhl. Myroslavy Oliinyk ta Andriia Korolyshyna. – Lviv : Litopys, 2002. – 556 s.
2. *Huzhva O. P.* Liberalizm ta neoliberalizm u yakosti providnykh paradyhm derzhavnoho ta sotsialnoho ustroiu / O. P. Huzhva, K. S. Slabko // *Praktychna filosofiiia : naukovyi zhurnal / Blahodiina orh. «Tsentr praktychnoi filosofii» ; In-t filosofii im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy.* – Kyiv, 2011. – № 4 (42). – S. 27-31.
3. *Gelbrejt D. K.* Hovoe industrial'noe obshchestvo : per. s angl. / D. K. Gelbrejt; Obshch. red. i vstup. st. H. H. Inozemceva i dr. – Moskva : Progress, 1969. – 480 s.
4. *Zhams E.* Istoriya ekonomicheskoy mysli HH v. M., 1959.
5. *Zablotskyi V.* Liberalizm: ideia, ideal, ideolohiia. Donetsk : Yantra, 2001. – 368 s.
6. *Liberalizm:* liberalna tradytsiia politychnoho myslennia vid Dzhona Lokka do Dzhona Roulza : antolohiia / Nauk. t-vo im. Viacheslava Lypynskoho; uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi. – 2-e vyd. (pererobl.). – Kyiv : Prostir; Smoloskyp, 2009. – 1128 s.
7. *Mizes L.* Individ, rynek i pravovoe gosudarstvo. – Sankt-Peterburg : Pnevma, 1999. – 196 s.
8. *Radbrukh H.* Filosofiiia prava. K.: Tandem, 2006. – 316 s.
9. *Social'noe rynochnoe hozyajstvo: koncepcii, prakticheskij opyt i perspektivy primeneniya v Rossii* / Pod obshch. red. prof. R. M. Nureeva, mesto izdaniya Gos. un-t – Vysshaya shkola ekonomiki; TEIS Moskva, 2007. – 325 s.
10. *Rüstow A.* «ZWISCHEN KAPITALISMUS UND KOMMUNISMUS.» // *ORDO: Jahrbuch Für Die Ordnung Von Wirtschaft Und Gesellschaft*, vol. 2, 1949, pp. 100–169. JSTOR, www.jstor.org/stable/44290209. Accessed 23 Mar. 2020.
11. *Rüstow A.* Soziale Marktwirtschaft als Gegenprogramm gegen Kommunismus und Bolschewismus // *»Wirtschaft ohne Wunder«* / Erlenbach, Zürich, 1953, S.99-102. Cit. by: Hegner J. Alexander Rüstow: Ordnungspolitische Konzeption und Einfluss auf das wirtschaftspolitische Leitbild der Nachkriegszeit in der Bundesrepublik Deutschland. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2000 – 202 p.
12. *Rostow W. W.* The Stages of Economic Growth. Cambridge University Press, 1960. – xii + 179 pp.

Середюк В. В. Роль та призначення держави в течіях неолибералізму

У статті розкриваються положення неолибералізму – комплексної філософської та наукової течії, а також соціальної практики, що стосуються нового розуміння ролі та призначення держави у XX столітті. Результати дослідження ґрунтуються на аналізі робіт представників німецького та американського неолибералізму. Описано сильну роль держави в економічній сфері, а також гуманітарне, соціальне та безпекове призначення держави.

Ключові слова: неолибералізм, держава, роль, порядок, втручання, економіка, право, мир, безпека, гуманітарні та соціальні завдання.

Serediuk V. V. The role and purpose of the state in the currents of neoliberalism

The article reveals the theses of neoliberalism – a complex philosophical and scientific course, as well as social practices concerning a new understanding of the role and purpose of the state in the twentieth century. The results of the study are based on an analysis of the works of representatives of German and American neoliberalism. The strong role of the state in the economic sphere, as well as the humanitarian, social and security purpose of the state are described.

Neoliberalism was formed in the fields of economics, political science, jurisprudence, international law, philosophy as scientific fields of knowledge and embodied in the economic, social and cultural policy of Western democracies, including the reflection of its doctrinal provisions in the constitutions of European states. Therefore, neoliberalism can be defined as a set of doctrinal currents and social practices, characterized by economic, political, legal and ideological components. Representatives of neoliberalism tried to redefine the role, significance and tasks of the state according to the interwar and postwar economic and political conditions. At the same time, their ideas concerned individual rights and freedoms, the legal social order, as well as the worldview and methodological foundations on which all currents of neoliberalism were based. In August 1938, a conference of neoliberal economists, known as the Lippmann Colloquium, was held in Paris, at which a new concept of the state was essentially formulated. It consisted of the following provisions. First, the state must determine the system of rules within which economic activity is formed, and guarantee their implementation. Secondly, it was recognized at the conference that the market mechanism does not provide automatic self-regulation and balance, and therefore requires some government intervention. The third provision of the conference established that the state had to take only those measures that would ensure the support of free competition. Fourth, the restriction of monopolies was recognized. This idea underlies at the basis of antitrust laws in USA. The fifth point of neoliberalism was the limited intervention of the state in economic relations. It was allowed only temporarily and in cases when the flexibility of supply and demand was violated and the balance on the basis of the price mechanism was lost. The state should not set the price on the market, but should influence the magnitude of supply or demand, thus equalizing prices and preventing sharp fluctuations. As a result, the state in neoliberalism has a strong influence on the economic system by eliminating market monopolies, ensuring free competition,

regulating excess supply and demand. Also, one of the leading roles of the state is to carry out activities that do not provide profit in the near future (humanitarian, scientific, medical, environmental spheres). Having created conditions for sustainable economic development, the state has to embody social and security tasks.

Keywords: neoliberalism, state, role, order, intervention, economy, law, peace, security, humanitarian and social tasks.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-38

УДК 340.11 + 341.492

*Богдан Романович Страшинський,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

ПРИНЦИП РОЗУМНОСТІ В ПРАВІ ТА ЙОГО ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Постановка проблеми. Питання функціонального призначення принципів права як явища правової реальності займає центральне місце в межах вивчення теоретико-правових аспектів принципів права в цілому. В науковому плані особливо актуалізуються питання дослідження окремих різновидів принципів права крізь призму їх функціонального призначення в системі принципів права. Це пояснюється тим, що вказане дослідження потенційно спроможне заповнити прогалину наукового пізнання та сприятиме проведенню подальшого вивчення проблем правового забезпечення і практики реалізації відповідного принципу права. Функціональне призначення принципу розумності в праві в юридичній літературі майже не досліджені, однак слід відзначити наявність в юридичній науці досить широкого кола праць, які в цілому стосуються принципів права, їх функціонального призначення. На нашу думку, такий стан наукової розробки принципу розумності права є недостатнім, засвідчує наявність прогалин наукового пізнання функціонального призначення зазначеного принципу права.

Актуальність теми дослідження доводиться і відсутністю єдності поглядів вчених-правознавців на питання визначення категорії «розумність», характеристики його змісту та значення, напрямів удосконалення реалізації в правовій сфері життя суспільства. В свою чергу, це відбивається і на результатах наукового дослідження функціонального призначення принципу розумності в праві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ідея розумності здавна проповідується західною філософією права (І. Кант, Г. Гегель, І. Фіхте та ін.) та визнається основою функціонування правової системи. Серед представників юридичної науки, які досліджували питання розумності в праві як невід'ємного його принципу доцільно назвати таких вчених, як С. С. Алексєєв, В. М. Баранов, С. В. Бобровник, А. М. Васильєв, О. В. Зайчук, В. М. Карташов, А. А. Козловський, А. М. Колодій, В. В. Костицький, В. В. Лазарєв, В. І. Леушин, С. І. Максимов, Г. В. Мальцев, М. М. Марченко, М. І. Матузов, В. С. Нерсесянц, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришин, В. М. Сирих, Ю. О. Тихомиров та інші.

В межах галузевих юридичних наук окремі питання принципу розумності в праві, в тому числі і крізь призму його функціонального призначення в системі принципів права, були досліджені: А. А. Богомоловою, Л. В. Борисовою, О. М. Костенко, С. Я. Фурсою, Я. М. Шевченко, Н. Л. Швидких та іншими. Слід особливо відзначити праці зарубіжних вчених: А. Барака, Дж. Велеса, А. Грінвольта, Р. Зіммермана, М. Каппеллеті, Е. Маккендіка, С. Олівера, П. Райта, Р. Трейнора, в яких проблематика розумності досліджена крізь призму принципів правосуддя та функціонування системи судочинства.

Відзначаючи безумовну цінність досліджень зазначених вище науковців, маємо зауважити на необхідності вивчення теоретико-правових аспектів функціонального призначення принципу